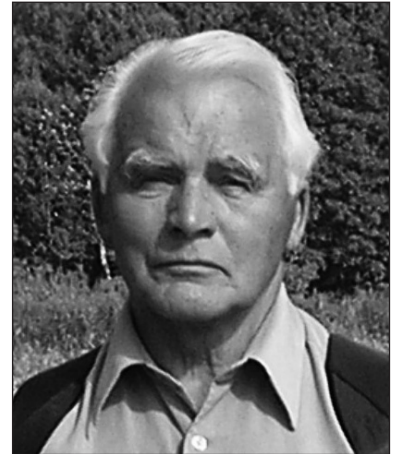

Ideologi og virkelighet i norsk skole

BAKGRUNNSTEPPE

Av Harry Kvalvik

I generasjoner og hundreår var skolen grunnmuren i utviklingen av samfunnet vårt. Med moralsk autoritet og langt på vei monopol på kunnskapsformidling, hadde skolen en udiskutabel posisjon. Her skulle de grunnleggende ferdigheter gis, her ble holdninger skapt og rammebetingelser lagt for livet til både hverdag og fest. Samfunnsbevissthet, ansvarfølelse for hverandre og kjærlighet til fedrelandet skulle være den oppvoksende generasjons varemerke. Når foreldre leste om Bjørnsons Bård skolemaster som avsluttet skoledagen med "Elsk din næste, du kristensjæl, træ ham ikke med jernskodd hæl, ligger han enn i støvet" nikket de og følte seg trygge.

Harry Kvalvik er født i Tysfjord 1931. Lærerskole/universitetsutd. Telegrafist marinen/handelsflåten ca 5 år. 10 år lærer realskole/gymnas. Fylkesskolesjef 5 år. Direktør i RVO 5 år. Skoledirektør 11 år. Utdanningsdirektør 7 år. Deltatt i en rekke råd og utvalg, særlig knyttet til voksenopplæring og spesiellundervisning. (Voksenopplæringsrådet, utvalg for "livslang læring", Nordisk "tenketank", landsstyrelser Folkeuniversitetet, – og sist, men ikke minst Programmet for Nord-Norge.) Som en kuriositet: Nå er jeg sentralstyremedlem i LOP (Landslaget for off. pensjonister).

Kristendommens idealer skulle gjøre den nye generasjon skjeflet til å bygge landet videre, med krav til ærlighet og nøysomhet og hederlig vandel. At vi hadde en byfolkeskole og en landsfolkeskole, at jenter skulle lære noe annet enn guttene og egentlig helst skulle tie i forsamlinger, at skoledagen kunne være vanskelig for mange og at mange lærere manglet den fornødne kunnskap for sin gjerning, var nu slik det var

ut fra tidens forutsetninger. At våre samiske og kvenske minoriteter ble hundset med og undertrykt tilhører den mørkeste del av vår skolehistorie som ikke kan stikkes under en stol.

Men med alle sine mangler sett med dagens øyne sto skolen likevel oppreist i samfunnet, trygg på sin posisjon. Skolen *forvaltet den ideologi* samfunnet bygde på. Derfor ble den en viktig

premissleverandør, ja endog et korrektiv i samfunnsutviklingen. Og *læreren* førte arven videre og avspeilte skolens posisjon utover i det langstrakte landet vårt. Han var den fremste personen i samfunnet nest etter lensmann og prest! La oss lese dette som nostalgisk historie og ta med oss essensen: Skolen visste hva den sto for og hadde autoritet og respekt nok til å bringe det til torgs både innad og utad.

SKOLENS IDEOLOGISKE GRUNNLAG I DAG

De siste 40-50 årene har vært en mer eller mindre sammenhengende reformperiode i norsk skole. Skiftende statsråder synes alle å ha hatt som mål å reformere skolen, uten at det alltid har kommet så mye grunnleggende nytt. De gode intensjoner har stort sett vært de samme, selv om nye ord er laget og prinsipielle standpunkter er formulert på andre måter, i tråd med endringene ellers i samfunnet.

Utallige innstillinger, meldinger og proposisjoner har vært behandlet gjennom årene og endringer i skolelov og læreplaner har blitt vedtatt med stort flertall i Stortinget. Denne prosessen har til syvende og sist gitt oss et lov- og læreplanverk som i formulering og innhold må sies å være blant de beste i verden.

En omfattende formålsparagraf i opplæringsloven slår fast at alle skal ha rett til opplæring ut fra evner og forutsetninger, at skolen skal samarbeide med foreldrene om dette opplærings- og oppdragelsesarbeidet, at arbeidet skal foregå på et kristent og humanistisk grunnlag og søke å utvikle elevene til selvstendige individer og ansvarlige medmennesker i hjem og samfunn. God allmennkunnskap og relevant fagkunnskap skal gi ballast i både yrkesliv og arbeidsliv.

Noen eksempler fra læreplanen understreker at skolen skal ha et mandat som katalysator for utvikling til selv-

stendig tenkende og handlende mennesker:

Opplæringens mål er å utvikle barns, unges og voksnes evner til erkjennelse og opplevelse, til innlevelse, utfoldelse og deltagelse.

Opplæringen skal møte barn, unge og voksne på deres egne premisser og føre dem inn i grenseland der de kan lære nytt ved å åpne sinn og prøve evner.

Oppfostringen skal gi elevene lyst på livet, mot til å gå løs på det og ønske om å bruke og utvikle videre det de lærer.

Det er vakre og gode formuleringer og intensjoner. Og siden så vel lov som læreplanverk er forpliktende for alle som driver med offentlig opplæring, burde det sikre en skole å være stolt av.

Og på dette nivået synes det å ha vært tverrpolitisk enighet om at det er slik vi ønsker at den unge generasjon skal fostres.

Men diskusjonene og debatten og de sterke meninger som endte i politiske vedtak gav ikke alltid den uttelling for skolens hverdag som intensjonene skulle tilsi. Hovedvekten kom ofte til å ligge på systemendringene, på formelle rammevilkår, på hvem som skulle ha ansvar for hva i et sentralstyrt skolesystem. Etter et langt yrkesliv som deltaker i utforming og implementering av skolereformer har jeg ennå til gode å se en reform som virkelig ble fulgt opp med faglige og økonomiske ram-

mebetingelser tilstrekkelig til at skolen kunne leve opp til de krav som var forventet.

Overveldet av de gode formuleringer og den politiske retorikk har man lagt listen så høyt at den ble vanskelig å komme seg over. Kravet om gjennomføringen ble naturlig nok fremmet overfor skolen selv – kommunene, lærerne – som har forsøkt å gjøre så godt man har kunnet. I tillegg kommer tidsperspektivet. Vi lever i de raske endringers tidsalder. Evne til hurtig å kunne omstille seg, til å kunne tilpasse seg nye innspill, til å akseptere endrede holdninger og til å kunne snu kappen etter skiftende vindretninger oppfattes som ensbetydende med utvikling. I en hverdag med krav fra alle sider og til dels med uklare signaler fra myndigheter og skoleeiere, har skolen etter hvert mistet både respekt og autoritet.

Skolen er en institusjon med tung tradisjon i ryggen. Når den ikke alltid like lett tilpasser seg skiftende krav utenfra, defineres den som konservativ og bakstreversk. Men den smule konservatisme som skolen måtte representere, kan også være dens styrke. Å foreta grunnleggende endringer i en slik institusjon må nødvendigvis ta tid. Stadige reformer med korte mellomrom lar seg bare ikke gjennomføre dersom skolen skal bevare sin integritet som forvalter av en arv, som med-oppdrager av den nye generasjon og som fakkeltbærer for et grunnleggende samfunnssyn.

UNDERVISNING OG LÆRING

Skolen har vært og er på den politiske dagsorden og i medias søkelys hele tiden. Det er bra og det er nødvendig. Men konstruktiv kritikk og vurdering av skolen forutsetter et minimum av kunnskap om hva skole *egentlig* er, og den kunnskapen er ikke alltid til stede verken hos politikere eller hos legfolk. Dagens kvalitetsdebatt viser en rekke eksempler på dette. Kvalitet vurderes ofte utelukkende ut fra målbare fagkriterier – kriterier som i svært liten grad avspeiler læreplanens helhetlige samfunns- og menneskesyn.

Det er vesentlig å erkjenne at i skolen gjelder ikke alltid naturvitenskapens og økonomiens lover om årsak og virkning. En gitt bevilgning og en gitt lærer- og utstyrsressurs gir ikke automatisk en gitt leseferdighet!

Undervisningen kan planlegges og gjennomføres ut fra læreplan og kunnskap om eleven, men *læringsutbyttet* er avhengig av en rekke faktorer som ikke sjelden er utenfor skolens kontroll og der lærerens kvalifikasjoner og erfaring er avgjørende.

Vi vet at *læring* foregår overalt og at forutsetningen for at læringen i skolen skal bli positiv er at læringssituasjonen med menneskelige og faglige relasjoner innbyr til konsentrasjon og aktivitet.

Trygg atmosfære, klart uttrykte holdninger, faglige og menneskelige ressurser til-

gjengelige, vektlegging av individet i fellesskapet, plass og tid og støtte til refleksjon og undring er viktige forutsetninger for den læring som kan hjelpe unge mennesker til å mestre sin livssituasjon og forberede seg på fremtiden.

Og skolen må og skal bygge på et kunnskapssyn som har utvikling av hele mennesket som mål. Dette betyr at den faglige læringen er helt avhengig av den sammenheng og det miljø undervisningen gis i, samtidig som faglig kvalifisering bare er en del av skolens totale oppgave.

SKOLEN I SAMFUNNET

Det har vært brukt store ressurser på å utvikle forpliktende læreplaner som grunnlag for skolens virksomhet, bygd på en ideologi som samfunnet sies å være tuftet på. Det er ikke alltid vil ta inn over seg er at det i miljøet rundt skolen – og kanskje endog i skolen selv – finnes en rekke aktører som påvirker læringsmiljøet og som ikke er forpliktet på noe som helst.

Samtidig er presset på skolen utenfra ganske formidabelt. Ikke bare når dårlig lese- og regneferdighet avdekkes rettes søkelyset mot skolen. Når noe går galt i samfunnet, når rusproblematikken tårner seg opp, når mobbingen tiltar slik at folk ikke mestrer hverdagen lenger eller når trafikkkulturen er dårlig, så blir skolen skyteskive med krav om å skjerpe seg.

Holdningene i samfunnet har endret seg og endrer seg sta-

dig i kjølvannet av den teknologiske og økonomiske utvikling. Fellesskapsidealet skyves ut til fordel for den enkeltes rett til ubegrenset selvrealisering. Ærlighet og redelighet er bare honnørord som brukes i kampen for den sterkestes og smartestes rett. Triksing og luring er fullt tillatt så lenge det ikke blir oppdaget.

På tross av tilsynelatende tverrpolitisk enighet om skolens mål og ideologiske grunnlag har det i løpet av de siste årene skjedd en nesten umerkelig dreining i synet på hva skolen skal være og hvilke mål den bør arbeide mot – ikke nok til at skolelov eller læreplan blir endret, men tilstrekkelig til at det merkes.

Parallelt med velstandsutviklingen har økonomisk tenkning og terminologi tatt ledelsen i samfunnsdebatten og legger premisser for utvikling av holdninger også i forhold til skolen. Skolen forventes å "produsere" for å kunne "levere". Produktet skal helst være elever som kan gå direkte inn i et stadig mer spesialisert marked, som har fått utviklet evnen til å klatre, som er tilpasningsdyktige og konkurranseinnstilt, som tror på markedskreftene og den sterkestes rett.

Læreplanens krav til skolen om å gi tilpasset undervisning på den enkelte elevs premisser har hittil gitt mulighet og forpliktelse til å gi hjelp, motivasjon og oppfølging til alle elever, ofte med fokus på de som trenger det mest.

Krav om ”produkt” i form av gode eksamensresultater som omtrent eneste kriterium for kvalitet, vil innenfor økonomiske rammer av i dag gradvis kunne føre til at de elever som skaffer skolen de beste karakterer får størst oppmerksomhet.

Skolens store problem i dag er dermed at arbeidet med å skape en positiv læringsarena på skolelovens og læreplanens grunn kolliderer til dels totalt med den læringsarena som elevene møter i samfunnet utenfor skolen. Her finnes en rekke aktører som opererer innenfor egne normer og som vet å utnytte unge mennesker i en tid da de er mest påvirkelig.

Til tider ser det ut til at forventningene til skolen først og fremst er å sikre videre velstandsutvikling og konkurransevne. Resultatet er naturlig nok at en rekke elever faller utenfor. De mestrer ikke tempo og krav lengre og går inn i en voksende gruppe av mennesker som driver med strømmen.

SKOLENS UTFORDRING OG SKOLENS BEGREN- NING

Jeg har tidligere pekt på at det er brukt store ressurser på å utvikle og utforme læreplaner som er forbilledlige med sin store vektlegging av det menneskelige utviklingsperspektivet i tillegg til den faglige kvalifiseringen. Skolens formidable oppgave er å være med på å lede og forme unge mennesker til selv å

kunne foreta valg, til å kunne bli trygge på egne holdninger og rammebetingelser og til å kunne møte samfunnet på egne premisser og mestre sin livssituasjon når de skal stå på egne ben.

Dette innebærer selvsagt formidling av kunnskaper og ferdigheter, på alle nivå og på alle plan ut fra forutsetninger og muligheter. Men det innebærer også at formidlingen skjer i en menneskelig og samfunnsmessig sammenheng som skaper holdninger og forståelse.

Kravet fra utenverdenen og fra myndighetene er enstonig og høylytt: Fagkunnskaper og ferdigheter. Økonomisk og teknologisk kompetanse tilstrekkelig til å kunne konkurrere med resten av verden.

Det er ikke noe galt i det. Men det mangler en dimensjon, den som gir mulighet til ”erkjennelse, opplevelse og innlevelse”, den som skal gi ”lyst på livet og mot til å gå løs på det”.

LÆRERKVALIFISERING

Mye vann er gått i havet siden Bård skolemester med mye livsvisdom og kanskje begrenset fagkunnskap formante og fostret de unge med kjærlighet og autoritet. Elevene husket han kanskje ikke så mye for det han konkret lærte dem, men kanskje mest for det han *var* for dem. Dagens lærere er – i alt vesentlig – utdannet for læreryrket. Men i den utdanningen ligger det neppe så

mye pensum i kjærlighet eller livsvisdom, ei heller autoritet. Det er kvalifikasjoner som bare den enkelte kan utvikle og ta vare på som grunnleggende elementer for lærergjernen.

Dessverre har det lenge i diskusjonen omkring lærerutdanningen vært et slags motsetningsforhold mellom faglig innsikt og pedagogisk kompetanse. Forenklet sagt kan det se ut som pedagogikken skulle ta seg av mennesket, mens fagutdanningen skulle gi eksakte kunnskaper og ferdigheter. Dette førte vel også til – under deler av reformperioden – at fagkravene kunne komme litt i bakgrunnen i forhold til arbeidet med selve læringsmiljøet og formidlingsmetodikken.

Det er ikke vanskelig å innse at det hjelper lite med formidlingsevne og pedagogisk ferdighet dersom en ikke har noe å formidle. Samtidig må en erkjenne at faglige innspill ofte faller på steingrunn om de leveres uten pedagogisk teft.

Den prinsipielle debatten om norsk skole har ofte vært en vandring mellom to grøftekanter. Dette gjelder også diskusjonen om fag kontra pedagogikk – en diskusjon som nok har sitt utspring i spenningsfeltet mellom *akademikeren* og *seminaristen*. Kanskje er det noen av disse gamle holdningene som kommer for dagen i den smule feide som foregår mellom Undervisningsforbundet og Lektorlaget. Det burde ikke være vanskelig å

komme til enighet om at lærerprofesjonen er avhengig av å kunne mestre både fag og pedagogikk, av å inneha både realkompetanse og evne til å kommunisere, motivere, begeistre og markere ståsted. *I dette ligger autoriteten.*

Det er min påstand at læreren har den viktigste og vanskeligste oppgaven i samfunnet vårt. Derfor bør våre lærerutdanningsinstitusjoner være spesielt opptatt av å få tak i dem som er best skikket, og sørge for at de som ikke har forutsetninger eller motivasjon blir ledet mot et annet yrkesvalg. I altfor lang tid har det skortet på mot og vilje til å stille klare krav før sertifisering. Resultatet er en rekke lærere som gjør skoletiden problematisk både for seg selv og for de elever som de har ansvaret for. Samtidig har skolen på mange måter blitt en slags assortert landhandel der all verdens innspill forventes å ha plass, fra eksistensielle spørsmål og holdningskampanjer til døgnflueinformasjon.

Og hele tiden ligger selvsagt kravene til målbare faktakunnskaper.

I dette spenningsfeltet skal skolen prøve å sette elevene i stand til å sortere viktig og mindre viktig, til å finne sin egen plattform å vurdere ut fra. Å formidle kunnskaper og utvikle holdninger tar tid. Skolen er en smeltedigel der ulike mennesker skal fungere sammen i en utviklingsprosess som vanskelig kan påskyndes under henvisning

til knappe ressurser. Kunnskaper skal erverves og omsettes til bruk for den enkelte. Kunnskapstilegnelse er en prosess som krever tid, ro og trygghet. I denne virkeligheten blir skolen gjort til syndebygg og ansvarlig for både sviktende konkurransevne og økt ungdomskriminalitet. "Alle" synes å ha en klar oppfatning om hva som er galt i skolen. Politikere uttaler seg skråsikkert, og media finner etter gammel vane fram alle de negative hendinger som skjer i skolen.

Det er ikke dette som gjør skolen bedre. Skolen og lærerne trenger oppbakking og støtte. Det faglig-pedagogiske støtteapparatet er mer eller mindre rasert de siste årene i rasjonaliseringens og lokaldemokratiets navn.

Og til syvende og sist er det bare skolens egne folk – i første rekke lærerne – som kan gjøre skolen bedre. Det er lærerne i norsk skole som forvalter pedagogisk og faglig erfaring og kunnskap og som er krumtappen. Slipp gjerne andre til, men sammenhengen, helheten, tradisjonen og visjonen er det lærerne som disponerer.

Vi har en arme av dyktige og ansvarsbevisste lærere i skolen, med personlig integritet, med yrkesstolthet og motivasjon. Gi dem frihet og ansvar og rammevilkår til å sette dagsorden. Sørg for kontinuerlig oppdatering og etterutdanning og en avlønning som gjør yrket attraktivt.

Bare slik kan skolen sikre seg de dyktigste og mest motiverte til å lede oppfostring og kvalifisering av neste generasjon. Det kan neppe finnes en mer fascinerende oppgave!

I "Profeten" sier Gibran:

"Læreren som vandrer i skyggen av templet med sine tilhengere, gir ikke av sin visdom, men av sin tro og hengivenhet. Hvis han er virkelig vis, ber han deg ikke tre inn i sin visdoms hus, men leder deg heller til din egen tenknings terskel."

Forfatteren formidler her et tidløst kunnskapsbegrep og en universell lærerrolle. Det har å gjøre med kunnskap til dannelse som kan "åpne sinn og prøve evner, gi lyst på livet og mot til å gå løs på det".

Det har med erkjennelse, selvinnsikt, visdom, forståelse, tro å gjøre – og kan i beste fall gi varige resultater av egen innsats under kyndig ledelse.

Da er skolen en levende og utviklende institusjon på læreplanens grunn.

Harry Kvalvik

Tuftebakken 108, 9016, Tromsø
Tlf. 926 50 137 / 776 34 458
E-post: harry-k@online.no